

سخنرانی وزیر آموزش و پرورش در گردهمایی "خانواده و بهره‌وری"

در زندگی خصوصی خانواده نیز مورد توجه قرار می‌گیرد. ما نیز به شرطی می‌توانیم از نتایج نهضت بهره‌وری استفاده کنیم که اولاً آن را به طور جامع مد نظر داشته باشیم و ثانیاً بهره‌وری را نه فقط به عنوان یک اقدام اجرایی صرف، بلکه به مثابه یک دیدگاه فکری، فرهنگی مورد بحث و بررسی قرار دهیم. در واقع بهره‌وری باید ملاک و میزانی برای ارزیابی فعالیتها و برنامه‌های مختلف از رفتار فردی تا خانواده و سطح کلان اجتماع باشد. بر مبنای این دیدگاه صحبت از بهره‌وری در خانواده نیز به همان اندازه بهره‌وری در اقتصاد یا صنعت و ... ضروری است.

خانواده طبیعی‌ترین قالب برای ارتباط انسانها با یکدیگر و برقراری انس و الفت میان آنهاست. بدون شک این قالب، اولین نهاد اجتماعی بوده است و در مورد علل شکل‌گیری خانواده نظریات مختلفی ابراز می‌شود. بعضی علت تشکیل آن را پاسخگویی به نیاز فطری و غریزی بشر می‌دانند. گروهی هم علت را در برآوردن حاجتهای جنسی و مسائلی از این قبیل می‌بینند.

در اینجا با علل شکل‌گیری خانواده کار نداریم، بلکه عملکرد و کارکرد آن مورد نظر ماست. شک نیست که خانواده آثار بسیار شگرفی بر جامعه می‌گذارد. در جامعه غربی نیز پس از یک دوره بی‌توجهی به نهاد خانواده که تحت تأثیر تحولات صنعتی بود، امروزه بازگشتی در نظریات، نوشته‌ها و گفته‌های صاحب‌نظران پیدا شده است. در لابلای این نظریات دیده می‌شود که هیچ امر اجتماعی به اثبات نمی‌رسد و قادر نیست در لایه‌های ذهنی و عملی نهادهای اجتماعی تأثیر اساسی باقی

قبل از وارد شدن در این بحث خوب است اشاره‌ای به مفهوم بهره‌وری داشته باشیم. بهره‌وری واژه‌ای است که از حدود ۱۵۰ سال پیش متداول شده است. در ابتدا از این واژه در موضوعات اقتصادی استفاده می‌شد، ولی امروزه تردیدی نیست که حیطه عمل واژه بهره‌وری به همه شؤون اقتصادی، فرهنگی و سیاسی کشورها مربوط می‌شود. در دنیای کنونی این مفهوم نه فقط در حیات اجتماعی، که

گذارد، مگر اینکه به درون خانواده نفوذ پیدا کند و به عنوان یک باور اجتماعی در روابط خانواده متبلور شود. با این بیان اگر بخواهیم بهره‌وری به معنای عمیق اجتماعی تأثیر خود را به جای گذارد باید در خانواده نفوذ پیدا کند.

در این مورد دو مطلب باید مورد توجه قرار گیرد: یکی اینکه برای افزایش بهره‌وری در خانواده چه کار باید کرد و دیگر اینکه در افزایش بهره‌وری ملی، خانواده چه نقشی دارد. در این میان باید مفهوم ریاضی بهره‌وری را به ذهن آورد و زنده کرد و آن این است که بهره‌وری عبارت از حاصل تقسیم ستاده بر داده در هر نظام اجتماعی است. هر چه این حاصل این کسر بزرگتر باشد، بهره‌وری بیشتر است.

در یک خانواده ورودی عبارت از عمر و وقت افراد خانواده، سرمایه‌ها و منابع ملی که در خانواده هزینه می‌شود و نیز استعدادها و قابلیت‌های اعضای خانواده است.

ستاده خانواده عبارت است از فعالیت یافتن این استعدادها، تأمین سلامت جسمی و روانی اعضای خانواده، ارتقای سطح کمالات اخلاقی و ...

بخش عمده‌ای از داده‌ها و ستاده‌ها در خانواده جنبه غیر مادی دارد و نمی‌توان آنها را با عدد و رقم سنجید. البته خیلی‌ها تلاش کرده‌اند به نحوی ارزش مادی این مسائل را محاسبه کنند. مثلاً در یک تحقیق انجام شده در آمریکا، خسارت ناراحتی روانی روی هر یک از اعضای خانواده معادل ۱۴۰۷ دلار در سال برآورد شده است، اما این وجه مسأله برای ما خیلی مهم نیست. مهم این است که ببینیم نتیجه‌ای که از عملکرد خانواده درکل و در یک خانواده خاص به صورت جزئی به دست

می‌آید، مثبت است یا خیر. همچنین مشخص شود که آیا در ستاده خانواده موضوعاتی مانند پاسخ به نیازهای فطری مثل انس و الفت خواهی وجود دارد؟ آیا تعادل روحی و روانی در جامعه به وجود می‌آید، یعنی همان چیزی که در قرآن از آن به عنوان امت وسط یاد شده است؟

در این مورد سهم هریک از اعضای خانواده، خویشاوندان و نهادهای عمومی مانند مدرسه قابل بررسی است. اگر شما مجموعه داده‌ها و ستاده‌ها را در نظر بگیرید می‌توانید سهم هریک را معین کنید و از آنها مسؤلیت بخواهید. اما متأسفانه در جامعه امروز ما و شاید در جامعه بین‌الملل برای رسیدن به وضع مطلوب در ارتباط با بهره‌وری خانواده مشکلات زیادی وجود دارد. البته جای خوشبختی است که بهره‌وری در خانواده ایرانی بسیار بالاتر از بهره‌وری در دیگر جوامع، بخصوص جوامع غربی است؛ برعکس آنچه در مورد سایر بخشهای اقتصادی، اجتماعی و سیاسی وجود دارد.

با این وجود وضعیت خانواده‌های ایرانی از این جهت هنوز با وضع مطلوب فاصله زیادی دارد. مثالهای متعددی برای این امر می‌توان ارائه داد. مثلاً موضوع بهره‌وری در خانواده هیچ‌گاه به طور جدی مورد بررسی قرار نگرفته است و در نتیجه بسیاری از فرصتهای درون خانواده تلف می‌شود، زیرا عده‌ای فکر می‌کنند خانواده صرفاً برای رفع خستگی و هیجانان روحی است و نباید برای آن برنامه داشت. این تفکر در میان بسیاری، به ویژه آقایان حاکم است. از خیلی از آنها وقتی سؤال می‌شود که از فرصت داخل خانه چگونه استفاده می‌کنید؟

موضوع نباید به لوٹ شدن مسؤولیت پذیری منجر شود. خانواده‌هایی که از فرزندانشان مسؤولیت نسبی خواهند معمولاً باعث سرخوردگی آنها در برخورد با اجتماع می‌شوند. این وضع باعث از دست رفتن عزت نفس بچه‌ها می‌شود. دانش‌آموزی که در خانه اجازه ندارد کاری را به طور مستقل انجام دهد و در قبال هیچ یک از کارهای خانه احساس مسؤولیت نکند، در مدرسه و در برخورد با همسن و سالان خود دچار انفعال می‌شود. در بعضی از اردو‌هایی که برای دانش‌آموزان برپا می‌شود، این مسأله به دقت مورد توجه قرار می‌گیرد و تلاش می‌شود تا دانش‌آموزان تمام و یا بخشی از کارهای مربوط به خود را عهده‌دار شوند. در مواردی مشاهده می‌شود که دانش‌آموزی که از خواب بلند شده، توانایی جمع کردن وسایل خواب یا لباس پوشیدن به موقع و آماده شدن برای برنامه صبحگاهی را ندارد. همین نداشتن قدرت که از تمرین نکردن در خانواده ناشی می‌شود، عزت نفس او را کاهش می‌دهد.

به همین جهت پدران و مادرانی که از مسؤولیت‌پذیری فرزندان در داخل خانواده

جواب می‌دهند که استراحت می‌کنیم. البته استراحت هم لازم است ولی این، همه کار نیست. بخشی از وقت خانواده برای تربیت فرزندان است. اگر برنامه مشخصی برای تربیت فرزند نداشته باشید در حقیقت اتلاف منابع می‌کنید. مثل همان کاری که ممکن است در مورد اتلاف منابع کشاورزی انجام گیرد. در حالی که در این مورد ممکن است این اتلاف منابع چندان ملموس نباشد.

فرصت تصمیم‌گیری جمعی در خانواده هم نکته بسیار مهمی است که باید روی آن تمرین شود، ولی متأسفانه ما نسبت به این موضوعات حساسیت نداریم و برنامه‌ریزی برای اوقات خانواده مطرح نیست. دقت کنید که خانواده به عنوان یک نهاد باتک تک اعضای آن تفاوت دارد و برنامه‌ریزی هر یک از اعضا باید در دل برنامه خانواده انجام پذیرد.

نکته دیگری که در خانواده‌ها مورد توجه نیست، مفهوم مسؤولیت‌پذیری است. می‌دانید که یکی از لوازم اصلی بهره‌وری، مسؤولیت‌پذیری است. مقام معظم رهبری دو سه سال است روی مسأله وجدان‌کار تأکید می‌کنند. این مسأله در واقع متکی بر مسؤولیت‌پذیری است. اگر از کسی مسؤولیت نخواهید، طلب وجدان‌کار هم مشکل است.

در بسیاری از خانواده‌ها مفهوم مسؤولیت‌پذیری تحت تأثیر مفهوم محبت‌ورزی و محبت‌پذیری قرار می‌گیرد و این مسأله به نوعی تدریجی منجر می‌شود. موضوعی که بسیاری از فرزندان ما را تهدید می‌کند. البته انسان باید این نیازش هم تأمین شود. هم محبت کند و هم محبت ببیند و یکی از کارکردهای مهم خانواده هم ارضای این نیاز است، ولی این

”رضی الله عنهم ورضوا عنه“ - رضایت خداوند از مخلوق خودش و رضایت مخلوق از خالق. ولی ما در محیط خانواده در بسیاری موارد به این موضوع توجه نداریم.

در هر حال بهره‌وری در خانواده نیاز به فعالیت‌های تبلیغی، ترویجی و آموزشی دارد. همه رسانه‌ها و در کنار آنها وزارتخانه‌ها و شاید مهمتر از همه آموزش و پرورش نقش بسیار مهمی در این میان دارند.

ما در آموزش و پرورش به این نتیجه رسیده‌ایم که از طریق برنامه‌های آموزش خانواده، اهداف نظام جمهوری اسلامی را منتقل بکنیم. این مسائل از طریق وضع قانون قابل حل نیست. مثلاً نمی‌توان برای تعمیم مفهوم رضایت متقابل قانونی نوشت که پدر در خانواده موظف به رعایت موارد زیر است: یک و دو و سه ... و مادر هم همین‌طور و ... این مضامین کاملاً فکری و فرهنگی است و از طریق آموزش قابل انتقال است.

مطلب دیگری که می‌خواهیم بدان اشاره کنیم، مسأله ارتباط بهره‌وری ملی و خانواده است. اگر شما بخواهید بهره‌وری را ارتقاء ببخشید مجبور هستید که برای خانواده نقش بسیار مهمی در نظر بگیرید و خانواده را در جهت ایفای این نقش فعال کنید.

به عنوان نمونه در موضوع بهره‌وری ملی یکی از مهمترین مسائل، نیروی انسانی است و در تربیت نیروی انسانی نقش خانواده بسیار تعیین کننده است. در ارتباط با ایجاد تعادل و استحکام روانی و آرامش جامعه هم نقش خانواده بسیار مهم است.

تحقیقات انجام شده در کشورهای غربی و حتی در کشور خود ما هم نشان می‌دهد که

ممانعت می‌کنند، در حقیقت در جهت تخریب شخصیت آنها عمل می‌کنند. در مورد فرزندان معظم شهدا این نکته بسیار مهمتر است. چون فقدان پدر برای بعضی این تصور را به وجود می‌آورد که باید بیش از اندازه به فرزند محبت شود تا جای خالی پدر را احساس نکنند. این موضوع البته تا حدی درست است، ولی ما به همکاران فرهنگی خود توصیه کرده‌ایم که این بچه‌ها چشم و چراغ ملتند، اما در آموزش و پرورش باید طوری با آنها رفتار شود که جدیت را از رفتار معلم استنباط کنند و در ذهنشان این مطلب شکل نگیرد که چون این وضع را داریم نسبت به ضعف‌های ما چشم‌پوشی می‌شود. اصلاً نباید این احساس در فرزندان شاهد به وجود آید. نکته دیگری که می‌خواهیم بدان اشاره کنم و مطلب بسیار مهمی هم هست، این است که در روابط درون خانواده در بسیاری از موارد به مفهوم رضایت متقابل توجهی نمی‌شود. پدر، مادر، همسر و فرزند همواره در صدد این هستند که آنچه را می‌پسندند به دیگران تحمیل کنند. مثلاً پدر خانه بعد از ظهر جمعه می‌گوید برویم خانه عمه. ممکن است این کار خوبی باشد، ولی نحوه تصمیم‌گیری، اجرا و بیان آن مبتنی بر رضایت یک طرفه است. یعنی بنده به این نتیجه رسیده‌ام که برویم خانه خواهرم یا هر جای دیگر فرق نمی‌کند، و رضایت متقابل مطرح نیست. در اسلام مفهوم رضایت متقابل خیلی مورد توجه است. حتی در رابطه خدا و انسان هم این‌طور است. وقتی در قرآن روح رستگاری انسان و دستیابی به بهشت برین مطرح می‌گردد، صحبت از رضایت متقابل می‌شود. من در چهار جا این را دیده‌ام و شاید در جاهای دیگر هم باشد. مثلاً می‌فرماید:

واقع یک محیط کامل و یک نهاد کوچک است که محل تمرین همه مسائل و روابط اجتماعی می باشد.

نقش خانواده در افزایش بهره‌وری اقتصادی هم بسیار تعیین کننده است. مثلاً وقتی صحبت از صرفه‌جویی و جلوگیری از اسراف می‌شود، هیچ مدیری، هیچ کارگری و هیچ کشاورزی نمی‌تواند صرفه‌جویی را به صورت یک ملکه ذهنی و عملی بروز بدهد، مگر این که در خانواده این مسأله را تمرین کرده باشد. اگر در خانواده صرفه‌جویی تمرین شده باشد در اداره هم معنا پیدا می‌کند و همان ارزشها دنبال می‌شود.

موضوع افزایش تولید هم همین‌طور است. در خانواده هم می‌شود به این موضوع فکر کرد. افزایش تولید به مفهوم فرزند بیشتر را عرض نمی‌کنم. منظور افزایش تولید در موضوعات دیگر است. باید در محیط خانواده هم به این مسأله فکر کرد. در بعضی خانواده‌ها وقتی می‌خواهند چشم روشنی ببرند و هدیه‌ای بدهند، سعی می‌کنند به نحوی از کارهای داخل خانواده و تولید خودشان باشد، مثل چیزی که مادر، پدر یا فرزند می‌سازد. مسأله مسکن و استفاده از حداقل فضای مورد نیاز هم موضوع دیگری است که تمرین آن در خانواده، امکان صرفه‌جویی در استفاده از فضا در محیط‌های عمومی را فراهم می‌کند.

ریشه بسیاری از ناهنجاریهای رفتاری در جامعه، مشکلات موجود در محیط خانواده است. به عنوان مثال مدیری که باید خوب کاربکند، ضروری است که در داخل خانواده از آرامش و امنیت کافی برخوردار باشد و وضع خانه در کارایی وی نقش بسیار زیادی دارد. این تجربه همه ما هم هست.

***

نقش خانواده به عنوان کارگاهی برای تمرین مسؤولیت‌پذیری و مشارکت اجتماعی بسیار زیاد است. امروزه از مشارکت اجتماعی و سیاسی مردم بسیار صحبت می‌کنیم. این موضوعی بسیار مهم و درست است. ولی پیش نیاز مشارکت اجتماعی و سیاسی، تمرین کار در خانواده است. جوانی که در طول هجده سال زندگی در خانواده هیچ مشارکتی را تجربه نکرده و مسؤولیتی را عهده‌دار نبوده‌است، قادر به مشارکت در اجتماع هم نخواهد بود و یا در صورت مشارکت نقش کارسازی نخواهد داشت.

مشکل بزرگی که امروزه در جامعه ما وجود دارد، عدم تحمل دیگران است. یعنی وقتی یک حرف مخالف را می‌شنویم، عصبانی شده، از حال تعادل خارج می‌شویم. این مسأله ناشی از این است که در خانواده محیط مناسبی برای بحث در مورد مسائل مختلف ایجاد نشده است. حتی در مورد مسائل ساده زندگی مثل اینکه چه غذایی بخوریم یا کدام برنامه تلویزیونی را ببینیم، امکان بحث و بررسی منطقی وجود ندارد.

یک وقت است که شما بهره‌وری را در کل جامعه در نظر می‌گیرید، که باز هم همه این مسائل باید مورد توجه قرار گیرد. خانواده در